

نگاهی به داستان ممیزی و جمع‌آوری کتاب «آینده در قلمرو اسلام» که اولین اثر چاپی آیت...العظمی شهید سیدعلی خامنه‌ای است

توقیف نافرجام آینده!

گروه تاریخ‌وهویت رهبر شهید انقلاب، آیت...العظمی سیدعلی خامنه‌ای، در سال ۱۳۱۸خورشیدی متولد شدند و دروس عالی فقه، اصول و فلسفه را در حوزه‌های علمیه مشهد، نجف و قم نزد استادانی همچون آیت ...العظمی میلانی، آیت... العظمی سید حسین بروجردی، سیدمحسن حکیم، سیدابوالقاسم خویی، سیدمحمود شاهرودی، حاج شیخ مرتضی حائری یزدی، سیدمحمد محقق داماد، علامه سیدمحمدحسین طباطبایی و امام خمینی ^(ع) فراگرفتند.

با آغاز نهضت امام خمینی، ایشان به یکی از چهره‌های اصلی مبارزه با رژیم پهلوی تبدیل شدند و به سبب فعالیت‌های سیاسی، ایشان را چندین بار بازداشت و مدتی نیز به ایران‌شهر و جیرفت تبعید کردند. برگزاری جلسات تفسیر قرآن و تبیین اندیشه‌های اسلامی و انقلابی در مشهد، از دیگر فعالیت‌های رهبر شهید در این دوره بوده که در هدایت طلاب، دانشجویان و جوانان نقش مؤثری داشته است.

آیت...العظمی خامنه‌ای افزون بر فعالیت‌های سیاسی، در حوزه‌های علوم دینی نیز صاحب‌نظر بودند و آثار متعددی در زمینه تفسیر قرآن، تاریخ اسلام و معارف اسلامی، تألیف یا ترجمه کرده‌اند. نخستین آن‌ها کتاب «آینده در قلمرو اسلام» است؛ کتابی که در فروردین۱۳۴۵ چاپ و منتشر شد. اما سه ماه بعد با دستور ساواک در فهرست کتب مضره و ممنوعه، قرار گرفت و از کتاب‌فروشی‌ها جمع شد. گزارش پیش‌رو نقبی است بر این کتاب و آنچه در مسیر چاپ آن برای رهبر شهیدمان رخ داده است.

- کتابی از انتشارات سپیده

رهبر شهیدمان، آن دوران به‌عنوان یک روحانی شناخته‌شده‌و انقلابی، علاوه‌بر حضور درمیدان مبارزه، در مسیر مبارزه فرهنگی نیز پیشگام بودند. ایشان از اواخر دههٔ ۴۰ به‌واسطه آمدوشد به منزل شیخ محمد کرمی، مطالعه و سپس ترجمه کتاب‌های عربی را آغاز کردند. در کتاب «خون دلی که لعل شد، خاطرات حضرت آیت...العظمی سید علی خامنه‌ای»، منتشرشده از انتشارات انقلاب اسلامی، در همین باره چنین آمده است: «در سال ۱۳۲۸ یا ۱۳۲۹ و هنگام اقامت در قم، به خانه آقای شیخ‌محمدکرمی که از علمای خوزستان است، برای مطالعه کتاب‌های عربی معاصر رفت‌وآمد داشتم. ما برخی از کتاب‌های جبران خلیل جبران را می‌خواندیم. در آن زمان، کتاب «اشک‌ولبختد» جبران را ترجمه کردم و هنوز آن ترجمه را که نخستین کار من در زمینه ترجمه از عربی به فارسی است، دارم. پس از آن، نوشته‌هایی از محمد قطب و سیدقطب را ترجمه کردم که بیش‌تر آن ترجمه‌ها در داخل سلول‌های زندان صورت گرفت. بیشتر کتاب «شبهات حول الإسلام) (شبهه‌هایی پیرامون اسلام)»، نوشته محمد قطب، را ترجمه کرده بودم اما بعداً مطلع شدم که این کتاب را پیش از من دو بار ترجمه کرده‌اند، لذا آن را رها کردم. کتاب «المستقبل لهذا الدین» (آینده در قلمرو اسلام)، نوشته سیدقطب، را هم ترجمه کردم. این کتاب در ذهن من، مطالب بسیاری را برای اندیشه و تحقیق برانگیخت که آن‌ها را هم به کتاب افزودم. این افزوده‌ها، ساواک را بیشتر تحریک کرد.»

کتاب «آینده در قلمرو اسلام» را انتشارات سپیده فروردین۱۳۴۵ در اختیار چاپخانه خراسان قرار می‌دهد تا به‌سرعت منتشر شود. این انتشارات اوایل سال ۱۳۴۴خورشیدی با مشارکت محسن حسینیان و برخی دیگر از متدینان و مبارزان مشهودی به نام‌های حاج‌کاظم تدین، ابراهیم شایسته، حاج‌عبدالرضاغنیان، حاج‌علی طوسی، غلامرضاقدسی، احمد طوسی، حسن قاسمی، حاج محمد ابراهیم یزدانیان، قاسم سروپها و محمود اکبرزاده در طبقه تحتانی عمارت سابق کانون نشر حقایق اسلامی شکل گرفته بود. البته خود رهبر شهیدمان نیز در شکل‌گیری آن نقش داشتند و به گفته محسنیان، مدیرعامل این بنگاه انتشاراتی به‌شمار می‌رفتند.

کتاب بدون مجوزهای لازم چاپ می‌شودولی اول خرداد

سال ۱۳۴۵ زمانی که یکی از بنیان‌گذاران انتشارات دو جعبه از کتاب‌ها را به گزارش‌مپهن تور مشهد می‌برد تا به تهران بفرستد، چاپ کتاب متوقف و ساواک از آنجا به کتاب حساس می‌شود و طی یک شبیخون به چاپخانه خراسان، بسیاری از نسخ کتاب «آینده در قلمرو اسلام» را جمع‌آوری می‌کند. این اداره در نامه‌ای که با شماره ۱۴۶۶/۲۲۴۴ در ۱۱ تیر۱۳۴۵ به وزارت فرهنگ و هنر نوشته شده است، توضیح می‌دهد: «کتاب یادشده بالا نوشته سیدعلی خامنه‌ای که در چاپخانه خراسان (مشهد) چاپ و انتشار یافته، حاوی مطالب خلاف مصلحت می‌باشد. متمنی است مقرر فرمایند چنانچه کتاب مورد بحث بدون اخذ مجوز قانونی طبع و منتشر گردیده، نسبت به جلوگیری از توزیع آن به هر نحوی که آن وزارتخانه مقتضی بدانند، اقدام‌واز نتیجه این سازمان رامستحضر فرمایند. از طرف رئیس سازمان اطلاعات و امنیت کشور، سپهبد نصیری.»

وزارت فرهنگ و هنر نیز پس از دریافت این خبر، طی نامه‌ای به شهرداری کل کشور اعلام می‌کند که کتاب مزبور غیرقانونی به چاپ رسیده است و باید از انتشار آن جلوگیری شود. شهرداری کل کشور، نیز طی نامه‌ای به ساواک کل، پس از اعلام این خبر، می‌نویسد: «دستورات لازم به ادارات مربوط و شهرداری‌های شهرستان‌ها داده شد. گزارش‌واصله از شهرداری مشهد حاکی است» ۷۰ جلد کتاب مذکور که در آن چاپخانه موجود بوده و آقایان احمد مجری سازان طوسی و سید حسن علوی بور قصد خارج نمودن آن‌ها را از چاپخانه خراسان داشتند. مأمورین آن شهرداری با مأموران ساواک مشهد تشریک مساعی به عمل آورده، در نتیجه نامبردگان دستگیر و با نسخ کتاب مزبور به ساواک مشهد، اعزام و تحویل گردیده است.»

به دنبال این کار و تشکیل پرونده، محسنیان، رئیس هیئت‌مدیره شرکت سه‌امی انتشارات سپیده، هم به دلیل انتشار کتاب «آینده در قلمرو اسلام» به دو ماه حبس تأدیبی محکوم می‌شود.

- ساواک وترس از یک کتاب

هنگام مصادره کتاب‌ها رهبر شهید آیت...العظمی خامنه‌ای در تهران حضور دارند. به ایشان اطلاع می‌دهند که: «ساواک به دنبال شماس‌ت تا شما را دستگیر کند.» ایشان درمی‌یابند که «ساواک در اتخاذ موضعی سخت‌نسبت به کتاب و مترجم آن جدی است.»

لذا خانواده را به مشهد می‌فرستند و خود همچنان در تهران می‌مانند.

چند روز بعد، خبری غیرمنتظره ایشان را خوشحال می‌کند. رهبر شهید انقلاب در خاطرات خود تعریف می‌کند که «یکی از برادران پنجاه‌نسخه از ترجمه کتاب را برایم آورد. معلوم شد برادران احساس خطر کرده و پیش از حمله ساواک ۱۰۰ نسخه از کتاب را حفظ کرده‌اند. فرهنگ و هنر نوشته سیدعلی خامنه‌ای که از توزیع آن به هر یادشده بالا نوشته سیدعلی خامنه‌ای که در چاپخانه خراسان (مشهد) چاپ و انتشار یافته، حاوی مطالب خلاف مصلحت می‌باشد. متمنی است مقرر فرمایند چنانچه کتاب مورد بحث بدون اخذ مجوز قانونی طبع و منتشر گردیده، نسبت به جلوگیری از توزیع آن به هر نحوی که آن وزارتخانه مقتضی بدانند، اقدام‌واز نتیجه این سازمان رامستحضر فرمایند. از طرف رئیس سازمان اطلاعات و امنیت کشور، سپهبد نصیری.»

ساواک در گزارش دیگری، به بررسی ابعاد مختلف کتاب «آینده در قلمرو اسلام» می‌پردازد و به‌زعم آن اداره، دو فقره از مندرجات این کتاب را «تحریک‌آمیز و خلاف مصالح کشور، تلقی می‌کند. در این گزارش می‌خوانیم: «در صفحه ۱۶۴ ضمن پاورقی به قلم مترجم چنین نوشته شده است: «فی‌المثل اگر دیدیم دستگاه‌های استعماری و استبدادی با برخی از شعائر این سال دینی، نه‌تنها مخالفتی ابراز نمی‌دارند بلکه تا آنجاکه موجب جلب وجهه ملی و مقدور آنان است، به آن هم کمک می‌کنند و مثلاً حتی اسب هم برای تعزیه‌خوانی‌ها و شمشیر هم برای قمه‌زنی‌ها می‌فرستند و یا در مراسم جشن‌ها و سوگواری‌های مذهبی با ملت در سرخ و سیاه پوشیدنی‌ها همکاری می‌کنند و در محافل سوگ و شادی شرکت می‌جویند یا خود مجالسی از این قبیل برپا سازند، باید کشف کنیم که این ظواهر و تشریفات با اساسا از مذهب نیست و با گر هست، به‌قدری از واقع حقیقت دور مانده و منحرف گشته است که نه‌تنها با نقشه‌های ضددینی این عناصر مخالف مذهب مخالفتی ندارد، بلکه حتی مددکار و زمینه‌سازان نقشه‌هاست و به‌عکس اگر مشاهده کردیم

سید قطب کیست؟

عبدالنصر دستگیر و به حبس ابد محکوم می‌شود. البته پس از هشت‌سال آزاد، اما بار دیگر، به اتهام شرکت در یک توطئه براندازی توسط دولت ناصر دستگیر و در ۱۲۷ اوت ۱۹۶۶ میلادی (برابر با ۵ شهریور ۱۳۴۵ خورشیدی) همراه دو نفر از یاران همفکرش به دار آویخته می‌شود. از جمله معروف‌ترین آثار سید قطب که به فارسی نیز ترجمه شده‌اند، می‌توان به «ما چه بگویم»، «ویژگی‌های اساسا از مذهب نیست»، «عدالت اجتماعی در اسلام»، «اسلام و صلح جهانی»، «فاجعه تمدن»، «رسالت اسلام»، «آمریکایی که من دیدم» و «آینده در قلمرو اسلام» اشاره کرد. «آینده در قلمرو اسلام» نامی است که آیت...

گزارش محرمانه اداره اطلاعات درباره جمع‌آوری ۷۰۰ جلد کتاب، «آینده در قلمرو اسلام، از چاپخانه خراسان

که همین دستگاه‌ها با آن تظاهرات مزورانه و ریاکارانه و با ادعای خنده‌آور حمایت از دین، هرجا با تعلیماتی عمیق و آموزنده مواجه می‌شوند - هرجا جلوه‌ای از تحرک و خروش مذهبی احساس می‌کنند - با زبان و قلم، با اسلحه سرد و گرم و خلاصه با هر وسیله مقدور به مخالفت برمی‌خیزند، زندان‌ها را پر می‌کنند، مردان را از وطن آواره می‌سازند، زبان‌ها را می‌برند، دست‌ها را به زنجیر می‌بندند، می‌کشند و غارت می‌کنند، می‌کوبند و با خاک یکسان می‌کنند. هرگاه با این عکس‌العمل‌ها مواجه شدیم، لازم است بفهمیم که گم‌شده خود را باز یافته و دین صحیح را به دست آورده‌ایم...» همچنین در صفحه ۱۷۱ ذیل پاورقی به قلم مترجم چنین نگاشته شده است: «و در این روزگار نیز که روزگار بحران تپش‌ها و عصیان‌هاست، روحانیت شیعه به پیروی از سلف صالح خویش در برابر بدعت‌های حاکمان کارفرمای زمان خود آرام ننشست و زعیم بالاستحقاق تشیع ابودرصف‌ت به زندان و تبعید، تن درد و دیگر رجال دینی هر یک به شکلی و گونه‌ای او را در این اقدام افتخارآمیز هم‌قدم شدند و آنان که همچون سلول سرطانی از این مانور یکنواخت و عمومی سر باز زدند و از راه، منحرف گشتند و به صف دشمن پیوستند، جز لعن و نفرین همگانی و همیشگی، طرفی برنستند و امید که با تیغ خشم و انتقام ملت مسلم از بیخ و بن قطع شوند!»

در انتهای این سند که امضای نصیری پای آن دیده می‌شود، تأکید شده است: «نسبت به جلوگیری از توزیع آن [کتاب] به هر نحوی که آن وزارتخانه مانعی بدانند، اقدام واز نتیجه، این سازمان رامستحضر فرمایند.» در ادامه، ایشان تابستان، پاییز و زمستان این سال از تعقیب ساواک جان به در می‌برد اما فرار از دست ساواک و زندگی پنهانی در تهران، باعث رخوت سیاسی آقای خامنه‌ای نمی‌شود و در تهران و کرج جلسات سخنرانی برگزار می‌کنند. سرانجام فروردین ۱۳۴۶ ایشان توسط ساواک بازداشت و زندانی می‌شوند. جالب اینکه در زندان دست به ترجمه کتاب دیگری از سید قطب می‌زند که عنوانش «الاسلام ومشكلات الحضارة» است. آن هم در زندان، البته یکنواختی ماندگار در چهار دیواری زندان، تکرار تنهایی و حوصله‌تنگ، نمی‌گذارد ایشان بیش از سه چهارم کتاب را ترجمه کنند.

روایت این موضوع در صفحات ۲۷۰ تا ۲۸۰ از کتاب «شرح اسم» به رشته تحریر درآمده است. کتابی که در تابستان ۱۳۹۱ توسط مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های

سیاسی به قلم هدایت... بهبودی منتشر شده است و خواندن آن خالی از لطف نیست: «آقایان خامنه‌ای (هادی و سیدعلی) پس از پیگیری‌های فراوان، دستک‌های مورد نیاز خود را از طریق خانواده دریافت می‌کنند. در آن بین کتاب «الاسلام ومشكلات الحضرة» نیز بود. این کتاب هم یکی از تألیفات سید قطب بود، او درحالی‌که به دلیل ترجمه یکی از آثار همین نویسنده در حال محاکمه بود، برگردان این کتاب را در زندان آغاز کرد. گمان می‌کرد می‌تواند از تنهایی و خلوت زندان بگریزد و آن را انجام دهد اما پس از گذشت هفته‌ها از کار بازماند. قلمش به فرمان نبود. یکنواختی ماندگاری در چار دیواری زندان، تکرار تنهایی و حوصله‌تنگ، نگذاشت پیش از سه چهارم کتاب را ترجمه کند.» البته ایشان سال ۱۳۴۹ که برگردان این کتاب با کمک سیدهادی خامنه‌ای به پایان می‌رسد، در مقدمه کتاب از این روزها یاد می‌کنند و در لافقه چنین می‌نویسند: «در بهار سال ۴۶ با استفاده از بیکاری دوران یک سفر چندماهه، ترجمه این کتاب را شروع کردم؛ بدین امید که از خلوت این انزوی جنگ را، اصحاب راه‌دینی برده باشم، ولیکن پس از چند هفته از آغاز این کار، به تجربه دانسته شد که کیمیای خلوت و تنهایی نیز آب حیوانی است که چون از سر گذاشتن دلخواه خود را به خفگی مبدل می‌سازد.»

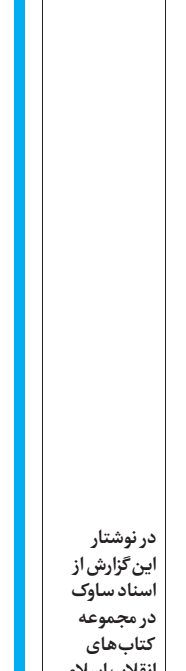
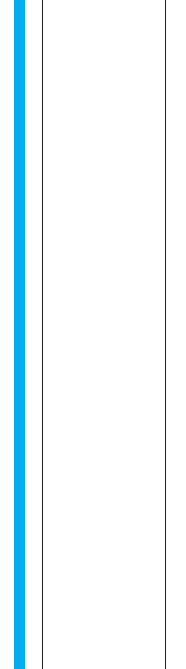
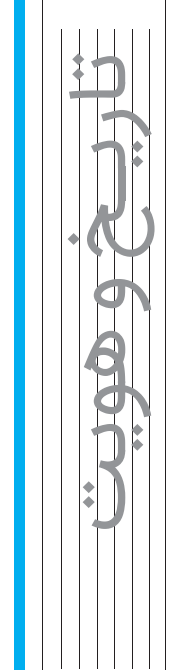
- توزیع دوباره کتاب «در قلمرو اسلام»

اما ماجرای کتاب نخست سید قطب به کجا می‌انجامد؟ کار توزیع کتاب، در سال ۱۳۴۶ از سر گرفته می‌شود. در نامه‌ای که این سال ساواک به بازپرسی شعبه یکم دادگاه عادی ۲۹ ارتش دوم ارسال کرده، چنین آمده است: «مجدداً در تاریخ ۲۵/۲/۴۶ فعالیت شدید جهت توزیع کتاب مضره «در قلمرو اسلام» را نمود.» همچنین نام این کتاب در کنار چهار کتاب «اسلام و تعیضات نژادی» نوشته علی حجتی‌کرمانی، «مادر» تألیف سیدجلال‌الدین افشارزاده با تقریظی از آیت...نوری، «خواسته‌های بشر» نوشته علی مشکینی نجفی و «خوشه‌های خشم؛ نوشته جان اشتاین‌بک و ترجمه عبدالرحیم احمدی، در نامه‌ای که ساواک به تاریخ یکم تیر سال ۱۳۴۸ نوشته است، با عنوان «کتاب‌های مضره» آمده است. در ذیل این نامه چنین توضیح داده شده است: «کلیه کتاب‌هایی که منبع بدان اشاره نموده مضره تشخیص داده شده، لذا اصلح است از طریق ساواک مربوطه (جنوب شرق) به نحوی نسبت به جمع‌آوری و اخذ تعهد از فروشنندگان این‌گونه کتاب‌ها اقدامات مقتضی معمول گردد.» البته کار به اینجا ختم نمی‌شود و اسناد ساواک نشان می‌دهد که موضوع این کتاب تا سال ۱۳۵۰ همچنان در نامه‌نگاری‌های آنان وجود دارد. برای نمونه در یکی از این نامه‌ها که ساواک در «اتیر سال ۱۳۵۰» نوشته و عنوانش «۵۰/۴/۴ جلسه به ظاهر مذهبی» ذکر کرده، به تشکیل جلسه‌ای اشاره شده است که رهبر امت در آن از کتاب در قلمرو اسلام نام برده و گفته‌اند که چاپ دوم آن به‌صورت مخفیانه انجام شده است: «روز جمعه ۵۰/۴/۴ جلسه به ظاهر مذهبی در منزل غلام عباس ابراهیم‌زاده تشکیل شد. در این جلسه هادی خامنه‌ای، علی طاهریور، علی اکبر غیائی دانشجویان شیمی شبانه و کمالیان و حمیدی‌نژاد و یکی از رفقایاش دانشجویان دوم فیزیک روزانه شرکت داشتند. خامنه‌ای کتاب با خودش آورده بود. نام این کتاب [آینده] در قلمرو اسلام، نوشته سیدقطب، ترجمه سیدعلی خامنه‌ای، چاپ دوم بود. راجع به این کتاب خامنه‌ای اظهار داشته: «وقتی مترجم آن را ترجمه و تحویل چاپخانه داده است، از چاپ آن جلوگیری و منتشرکننده آن را که بالغ بر ۲ هزار جلد از این کتاب تهیه نموده بود، شش ماه زندانی کردند و از این ۲ هزار جلد حتی یک جلدش هم به دست مردم نرسید ولی خوشبختانه چاپ دوم آن که به‌طور مخفیانه تهیه و منتشر شده و این یکی از آن‌هاست که در اختیار شما گذارده می‌شود تا هر هفته، یکی از شما‌ها آن را مطالعه کند و از این کتاب در حال حاضر در کتابخانه یافت نمی‌شود.» این کتاب و کتاب دیگری به نام «هارد‌های استعمار»، نوشته مهدی طارمی، که متعلق به ابراهیم‌زاده است، در اختیار نصیر... کمالیان گذارده شد... جالب است بدانید هرچند ساواک طی چند مرحله تلاش می‌کند مانع از انتشار کتاب «آینده در قلمرو اسلام» شود، آنچه در بهمن ۱۳۵۷ و سال‌های پس از آن رخ می‌دهد، ثابت می‌کند که این «اسلام» است که آینده تحت سيطرة او است. امروز ما در همان «آینده» به سر می‌بریم؛ جایی که نه نشانی از محمد رضا پهلوی وجود دارد و نه نشانه‌ای از سلطنت در قاموس سیاسی ایران دیده می‌شود. آری! حال و آینده تنها در قلمروی اسلام محقق می‌شود.

در آن دوران توانستند بدون مزاحمت، دست به ترجمه این کتاب بزنند، ماجرای جالبی دارد. روایت است که در آن دوران یعنی در نیمه دوم سال ۱۳۴۳ مکاتبات فراوانی برای یافتن روحانی جوان مشهودی و جمع‌آوری اطلاعات تازه از فعالیت‌هایش، میان شعب گوناگون ساواک در جریان بوده است اما نامه‌ای که مدیرکل اداره سوم به ریاست ساواک استان مرکزی در اردیبهشت سال ۱۳۴۴ می‌فرستد و می‌نویسد که «اداره داری‌سی ارتش درباره نامبرده بالا به علت فقدان دلیل کافی، قرار منع پیگرد صادر و قطعیّت آن اعلام گردیده است» موجب می‌شود که آیت... خامنه‌ای بیشتر ماه‌های سال ۱۳۴۴ خورشیدی را در آسودگی از تعقیب شهرداری و ساواک بگذراند و بتواند بی‌مزا حمت عوامل بیرونی، به کار ترجمه این کتاب بپردازد. ناگفته نماند، «المستقبل لهذا الدین» اتفاقی به دست رهبر شهیدمان رسیده بود و ایشان زمانی ترجمه این کتاب را تمام کرد که سید قطب در زندان به سر می‌برد.

کتاب شهید ایران

سید ابراهیم حسین شاذلی قطب، شناخته‌شده با نام «سید قطب»، نویسنده و مبارزه مصری در ۱۹۰۶ میلادی (۱۲۸۵ خورشیدی) در یکی از روستاهای نزدیک شهر اسیوط به دنیا آمد. او پس از پایان دوره تحصیلات ابتدایی عازم قاهره می‌شود و دوره دبیرستان و دانشگاه خود را در این شهر به پایان می‌رساند. ابتدا با گرایش به چپ، فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی خود را شروع می‌کند اما آشنایی‌اش با «حسن البنا»، بنیان‌گذار سازمان اخوان المسلمین و همکاری نزدیک با او سبب می‌شود که مسیرش را عوض کند و به سمت اسلام بازگردد.

سید قطب علاوه بر تحصیلات جدید به آموختن علوم سیاسی نیز می‌پردازد تا در مقام نظریه‌پرداز اخوان المسلمین، با زبان و قلمش به نشر افکار و اندیشه‌های اسلامی بپردازد. او جامعه را به دو نوع جاهلی و اسلامی تقسیم می‌کرده و معتقد بوده جامعه‌ای، اسلامی است که سلوک و اخلاق اسلامی در تمامی ابعاد عقیده و عبادت و شریعت و احکام آن

در نوشتار

این گزارش از

اسناد ساوک

در مجموعه

کتاب‌های

انقلاب اسلامی

به روایت

اسناد ساواک،

استان خراسان

رضوی مرکز

بررسی اسناد

انقلاب اسلامی

و مطالعات

تارنماهای مرکز

اسناد انقلاب

اسلامی،

مؤسسه

مطالعات و

پژوهش‌های

سیاسی و

پژوهشکده

تاریخ معاصر

استفاده شده

است.